

อิสลามกับโลกสมัยใหม่¹

นิธิ เอียวศรีวงศ์

ผมขอเริ่มโดยการเล่าถึงความคิดของตนเอง มันเริ่มจากความคิดที่ว่า เมื่อ 3 ปีมาแล้ว สถานการณ์ในภาคใต้ก็เห็นเป็นอยู่อย่างทุกวันนี้ และยิ่งเราได้อ่านตามเว็บไซต์ และบทความต่าง ๆ ผมคิดว่ามีความเข้าใจผิดอย่างใหญ่หลวงในสังคมไทยคล้ายๆกับว่า กระแสอิสลามมันหยุดนิ่งอยู่กับที่ มันไม่เคยขยับขยี้ด ไม่เคยปรับตัวเอง จะว่าปรับตัวเองก็ไม่ถูก มันต้องตอบโต้กับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโลก ตั้งแต่เริ่มมีอิสลามจนถึงปัจจุบันนี้ เพราะฉะนั้นคนไทยก็จะมีทัศนคติต่อมุสลิมว่า มีความเป็นหัวโบราณ เชื้อถืออะไรอย่างตรงไปตรงมา ค่อนข้างมั่งมาย นำไปสู่ความรุนแรงได้ง่าย และอื่นๆอีกร้อยแปด เหล่านี้ผมคิดว่า เป็นเงื่อนไขสำคัญ ในการที่ทำให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างมุสลิมในภาคใต้ของไทยกับรัฐไทย ค่อนข้างมาก มันไม่ใช่เหตุนี้เหตุเดียวแต่ว่าเป็นเหตุที่สำคัญ

ผมคิดว่า การแก้ปัญหาที่ภาคใต้ ไม่ใช่ไปแก้ปัญหาที่ตัวบุคคลในภาคใต้อย่างเดียว แต่ต้องไปแก้ที่ตัวรัฐไทยเองด้วย แก้ที่สังคมไทยเองด้วยว่า คุณต้องมีความเข้าใจเขา จึงเกิดความคิดว่าน่าที่จะมีทางเผยแพร่ให้คนไทยที่ไม่ได้นับถือศาสนาอิสลาม สามารถเข้าใจศาสนาอิสลามว่า ก็เหมือนกับศาสนาอื่นๆ ในโลก ที่จำเป็นที่จะต้องตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโลกเหมือนกัน มีสำนักคิดเกี่ยวกับวิถีทางในการตอบสนองเป็นสิบๆ เป็นร้อยๆ ก็ได้ ซึ่งก็เกิดขึ้นในทุกศาสนา ร้ายไปกว่านั้น ผมคิดว่าในศาสนาอื่นๆ จำนวนมากทีเดียว เช่น พุทธในประเทศไทย หรือศาสนาคริสต์ในประเทศโลกตะวันตก ผมคิดว่าศาสนาเหล่านั้นเสียอีกที่คิดว่าตนเองได้ตอบสนองไปแล้ว จบแล้วไม่ต้องการตอบสนองอะไรอีกแล้ว ในขณะที่ศาสนาอิสลามคิดว่าตนเองยังตอบสนองไม่ได้ เหตุฉะนั้นจึงมีกระแสความคิดเกี่ยวกับเรื่องของวิถีทางในการตอบโต้หรือตอบสนองกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น อย่างมีความคึกคักมีชีวิตชีวา มากกว่าอีกหลายศาสนาในโลกด้วยซ้ำไป

ดังนั้นในส่วนนี้ที่ผมมีความตั้งใจหรือความคิดที่อยากจะจัดให้มีการพูดคุยหรือเรียบเรียงเขียนกันในเรื่องของ “อิสลามกับโลกสมัยใหม่” เพราะในบรรดาความเปลี่ยนแปลง มันได้ทำลายศาสนาทุกศาสนา ก็คือสิ่งที่อาจารย์สุชาติพิศุต Modernity ถึงแม้ว่ามันอาจจะไม่ได้เป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับศาสนา แต่ผมคิดว่ามันทำลายการตีความศาสนา โดยการใส่ศาสนาที่เคยมีมาในอดีตค่อนข้างมาก จินตนาการของผมก็คือว่า สักวันหนึ่งมันคงจะมีหนังสือประเภทนี้ออกมา ความคิดเดิมของผมก็คือระดมคนมาพูด โดยให้เขาเตรียมค่อนข้างดี แล้วเอาสิ่งที่เขาเตรียมมาพิมพ์โดยให้เขาได้ถูกซักถามในการมาพูดคุยกันที่เชียงใหม่และสามารถนำกลับไปปรับปรุงงานเขียนของเขา แล้วก็นำมาพิมพ์รวมเล่มเพื่อเผยแพร่ให้คนไทยเข้าใจศาสนา

¹ การเสวนาเรื่อง อิสลามกับโลกสมัยใหม่: ข้อคิด ข้อสังเกต ในการประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการ ครั้งที่ 1 โครงการคนหนุ่มสาวกับมุสลิม ในโลกสมัยใหม่, วันที่ 25 มีนาคม 2552 ห้องประชุมชั้น 4 สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, จัดโดยคณะทำงานวาระทางสังคม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว)

อิสลามในแง่ที่มันมีพลวัตมากขึ้น ผมก็ยังนึกถึงเรื่องของการเผยแพร่ ดังนั้นทั้งหมดที่เราทำไม่ควรทำเฉย ๆ ทำแล้วเราต้องเผยแพร่ให้กับสังคมด้วย เพราะสังคมไทยของเราขาดความเข้าใจในเรื่องนี้ค่อนข้างมาก

มาถึงประเด็นที่ถูกชวนให้มาพูดคุยด้วย คือ “ทำไมเราจึงคิดว่าโลกสมัยใหม่มีความสำคัญ มันมีความเปลี่ยนแปลงอะไรที่ทำให้ศาสนาจำเป็นจะต้องตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงค่อนข้างมาก” ในทัศนะของผม ผมคิดว่าความทันสมัยในโลกสมัยใหม่ มันมีมิติอยู่ 4 อย่างด้วยกัน ที่มีความสำคัญมาก ๆ ซึ่งมันไม่เคยเกิดอย่างนี้มาก่อนหน้าที่จะเกิดโลกสมัยใหม่ ได้แก่

มิติที่ 1 แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องมนุษยนิยม Humanism ซึ่งสรุปให้เหลือง่าย ๆ ก็คือว่า มนุษย์มีความสำคัญในตัวมันเอง มนุษย์เป็นศูนย์กลางของการคิดเรื่องต่าง ๆ ทั้งหมด แน่นนอนมนุษยนิยมนำไปสู่ความคิด มนุษยธรรมนิยม หรือไปสู่สิ่งอื่น ๆ เรายังไม่พูดถึง แต่ก่อนหน้าที่จะมีความคิดเรื่องมนุษยนิยม ผมคิดว่ามนุษย์ทั้งโลกก็ว่าได้ ไม่เคยคิดเรื่องมนุษยแยกออกไปจากความเชื่อทางศาสนา เป็นต้นว่าเรื่องพระพุทธรูปเจ้า พระผู้เป็นเจ้าของ พระนิพพาน มนุษย์กับความเชื่อทางศาสนา มันปนอยู่ด้วยกันตลอดเวลา แต่พอเราเลิกคิดมนุษยนิยมแบบนี้ เราดึงเอามนุษย์แยกออกไปเลย เป็นอิสระไปเลยจากความเชื่อในทางศาสนา ผลก็คือ คุณเริ่มคิดถึงอะไรที่เป็นโลกนี้มากขึ้น เมื่อเป็นโลกนี้มากขึ้นก็ไปยึดกับสิ่งที่ถือว่าเป็นเหตุเป็นผล คำว่าเป็นเหตุเป็นผล จริง ๆ ก็คือมันเป็นเหตุเป็นผลเท่าที่มนุษย์คิดออก เกินกว่าที่มนุษย์คิดออกเราก็ไม่รู้ แต่สิ่งที่ว่าเป็นเหตุเป็นผลหลังจากที่เราคิดเรื่องมนุษยนิยมแล้วก็คือ สิ่งที่มนุษย์เราสามารถที่จะคิดได้แย่งกัน ได้ และแน่นนอนความคิดในเชิงวิทยาศาสตร์ และตัววิทยาศาสตร์เอง นี่คือนิติที่ 1 ของโลกสมัยใหม่ในความเข้าใจของผม

มิติที่ 2 ทุนนิยม มีความสำคัญมากซึ่งไม่เคยเกิดมาก่อนเลย จะเป็นทุนนิยมการค้าแล้วพัฒนามาเป็นทุนนิยมอุตสาหกรรมอย่างไรก็ตาม การผลิตแบบทุนนิยมมันนำมาซึ่งระบอบปกครองและระบบสังคมที่เราเรียกว่าประชาธิปไตย กล่าวคือ เราไม่สามารถแยกประชาธิปไตยออกจากทุนนิยมได้เป็นอันขาด ผมคิดว่าที่เราชอบพูดถึงเรื่องประชาธิปไตยด้วยอุดมคติสูงส่งที่มีมาแต่โบราณ มันเป็นเรื่องเพ้อฝัน มันไม่จริงหรอก มันสัมพันธ์อย่างยิ่งกับเรื่องของระบบทุนนิยม และตัวประชาธิปไตยเองก็นำมาซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับความเสมอภาค จะเป็นความเสมอภาคระหว่างเพศ ความเสมอภาคระหว่างชนชั้น ความเสมอภาคระหว่างสถานะทางสังคม ซึ่งความคิดเกี่ยวกับเรื่องความเสมอภาค มันไม่ได้เคยมีมาในสังคมโบราณ ทุกสังคมยอมรับความเท่าเทียมโดยธรรมชาติ

มิติที่ 3 รัฐประชาชาติ การเกิดโลกสมัยใหม่ นำมาซึ่งความคิดเกี่ยวกับรัฐประชาชาติ จริง ๆ แล้วรัฐประชาชาติก็คือการจัดการทางการเมืองชนิดหนึ่ง ซึ่งก่อนหน้าโลกสมัยใหม่ก็ไม่เคยมีรัฐประชาชาติมาก่อน เพราะถ้าคุณคิดว่าทุกคนเสมอภาคกัน ความเป็นเจ้าของรัฐก็จะเกิดความเท่าเทียมกันขึ้นมา แต่ก่อนนี้รัฐเป็นของพระเจ้าแผ่นดินบ้าง เป็นของบุคคลนั้น บุคคลนี้บ้าง ไม่ได้เป็นของทุกคน ความคิดเรื่องรัฐ

ประชาชาติจึงเกิดขึ้นมา เมื่อเกิดความคิดเรื่องรัฐประชาชาติ มีการจัดองค์กรในลักษณะรัฐประชาชาติแล้ว มันก็เกิดความจำเป็นของการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างรัฐอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งไม่เคยมีมาก่อนเหมือนกัน

ยกตัวอย่างที่เรารู้จัก เช่น ประเทศไทย เมื่อก่อนพระเจ้าแผ่นดินสมัยอยุธยาไม่เคยต้อนรับทูตต่างประเทศเลย และเมื่อไหร่ที่มีทูตต่างประเทศมาหาพระเจ้าแผ่นดิน ถือว่ามาส่งบรรณาการ ความเท่าเทียมกันระหว่างรัฐมันไม่มี ถ้าคุณไปเมืองจีนเมื่อไหร่ คุณก็รู้ว่าคุณต่ำกว่าเขา หรืออย่างเช่นทูตเวียงจันทน์มาหาเรา ก็ต้องคิดว่า เขาต่ำกว่าเรา แต่แบบนี้มันไม่ใช่ รัฐทุกรัฐเท่าเทียมกัน นี่ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งของการจัดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐในเงื่อนไขของรัฐประชาชาติ ที่สำคัญในเรื่องรัฐประชาชาติก็คือ มนุษย์ถูกกลม่อเกลามาให้เราแสดงอัตลักษณ์ของตนเองผ่านความเป็นรัฐ หากถูกถามว่าเราเป็นใคร เราก็จะตอบว่าเป็นคนไทยโดยทันที แต่เมื่อก่อนสมัยอยุธยามา หากถูกถามว่าเราเป็นใคร เราก็จะตอบตามพื้นเพเชื้อชาติ เช่น เป็นคนลพบุรี เป็นต้น มันไม่ได้เกี่ยวกับประเทศไทยเลย ตัว Identity หรืออัตลักษณ์ของเราเปลี่ยน และที่น่าสนใจก็คือ หากถามว่าเราเป็นใคร ผมไม่เคยได้ยินใครตอบเลยว่า เป็นชาวพุทธ นั่นมันหมายถึงศาสนาในส่วนของอัตลักษณ์มันน้อยลง แบบเดียวกับที่เวลาเราถูกถาม เราก็มักจะตอบว่า เราเป็นคนไทย ไม่ค่อยมีใครจะตอบว่า ผมเป็นมุสลิม ทั้งหมดเหล่านี้มันได้เปลี่ยนไปแล้ว

มิตินี้ 4 โลกทรรศน์เปลี่ยน มีการเปลี่ยนโลกทรรศน์ที่ทำให้เรายืนยันและตอกย้ำถึงมิตินี้ทั้ง 3 อย่างข้างต้น เราย้ำเรื่อง Humanism เราย้ำเรื่องทุนนิยม เราย้ำเรื่องความเป็นรัฐประชาชาติ อย่างมากมาย ในฐานะที่ผมเป็นนักเรียนประวัติศาสตร์ ผมขอยกเรื่องประวัติศาสตร์ การศึกษาประวัติศาสตร์ในโลกสมัยใหม่ มันเปลี่ยนแปลงไปหมดเลย แต่ก่อนประวัติศาสตร์ของหลายสังคมในโลกนี้ มันเป็นการศึกษาถึงความหมายไปเพื่อบรรลุสิ่งซึ่งถูกกำหนดมาแล้ว เช่นยกตัวอย่างศาสนาคริสต์ ศาสนาคริสต์พูดถึงเรื่องของ วันตัดสินของพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้า เพราะฉะนั้นคุณศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อจะนำไปสู่นาครดที่มันแน่นอนอยู่แล้ว วันหนึ่งมนุษย์ก็จะมาถึงวันที่พระเจ้าผู้เป็นเจ้าจะลงมาตัดสิน ซึ่งยุโรปในช่วงแรกคิดว่ามันจะมาอีก 100 ปีข้างหน้า ต่อมาก็เลื่อนวันตัดสินไปนานขึ้น มันหมายถึงว่าประวัติศาสตร์มันเป็นเรื่องของการศึกษาที่อนาคตกับอดีตมันอยู่ด้วยกัน มันไม่ได้แยกออกจากกันเด็ดขาด ปัจจุบันนี้ไม่มีใครศึกษาประวัติศาสตร์แบบนี้แล้ว ทุกวันนี้ทุกคนคิดว่าประวัติศาสตร์มันเป็นเส้นตรง พัฒนาไปเรื่อย ๆ ไม่มีวันย้อนกลับมาอยู่ในจุดเก่าได้อีก อย่างนี้เป็นตัวอย่างของโลกทรรศน์ในโลกสมัยใหม่หรือความทันสมัยนั่นเอง

ถ้าเราลองนึกย้อนกลับไปในอดีตก่อนหน้านี้ เราจะพบว่าศาสนามันมีบทบาทในโลกทรรศน์ของคน ร้อยแปดเต็มไปหมด ทุกสังคมในโลกศาสนามีความสำคัญมาก เป็นตัวที่คอยกำกับวิถีคิดของเราในเรื่องต่าง ๆ เยอะมาก แต่พอความทันสมัยเข้ามา ศาสนาทุกศาสนาต้องปรับตัวเอง ต้องตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงนั้น ศาสนาแรกที่ต้องปรับหรือตอบสนองก็คือ ศาสนาคริสต์ เพราะการเปลี่ยนแปลงมันเกิดขึ้นครั้งแรกที่ยุโรป มันเกิดขึ้นในสังคมที่นับถือศาสนาคริสต์ก่อน มันก็มีการตอบสนองเกิดขึ้น ศาสนาฮินดูในอินเดียก็เผชิญปัญหาเดียวกัน เมื่อฝรั่งนำเอาศาสนาคริสต์เข้ามาครอบครอง ครอบงำ มายึดครองเขา คน

จึงเกิดความสงสัยว่า มันต้องมีข้อบกพร่องอะไรบางอย่างในศาสนาของฮินดู ที่ทำให้เราอ่อนแอจนฝรั่งเข้ามาครอบงำได้ จึงมีความพยายามที่จะตีความเรื่องศาสนาฮินดูหลายต่อหลายอย่างมากมาย เช่น เรื่องวรรณะ แต่ก่อนนี้เรื่องของวรรณะมันเป็นเรื่องของกรการกำเนิดที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่สะอาดไม่เท่ากัน มันเป็นเรื่อง Purity วรรณะพราหมณ์ก็สะอาดสุด วรรณะกะษัตริย์ก็สะอาดรองลงมา โดยดูจากวิถีชีวิตของแต่ละวรรณะ แต่พอมาถึงช่วงที่เราต้องตอบสนองกับฝรั่ง แทนที่เราจะไปเน้นเรื่องPurityของวรรณะ เน้นเรื่องความสะอาดบริสุทธิ์ของวรรณะ เรากลับไปเน้นเรื่องหน้าที่แทน หากเราบอกว่าสังคมไหน ๆ ก็มีการแบ่งหน้าที่กันทั้งสิ้น นี่ก็เป็นแนวคิดที่ให้ความหมายใหม่แก่ความเชื่อในศาสนาฮินดูนั่นเอง

ศาสนาพุทธในประเทศไทยนั้นชัดเจน ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา มีความพยายามตีความใหม่ ว่าศาสนาพุทธสอดคล้องกับความเป็นวิทยาศาสตร์ ในขณะที่ศาสนาคริสต์นั้นไม่สอดคล้องกับความเป็นวิทยาศาสตร์ มีบทความ มีการเขียนหนังสือโจมตีกันมาตั้งแต่ในอดีต ส่วนศาสนาอิสลาม ในเรื่องของการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ก็ไม่ได้แตกต่างกันเลย หากเราย้อนกลับไปดูที่คริสต์ศตวรรษที่ 19 ศาสนาอิสลามในโลกตะวันออกกลางก็มีการตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น มุสลิมก็มีปัญหา เช่นเดียวกัน วันหนึ่งเมื่อเราพบว่าโลกมุสลิมเป็นโลกที่ถูกฝรั่งมาครอบงำหมดเลย มันจึงเป็นธรรมชาติที่คนมุสลิมต้องกลับมาตั้งคำถามว่า มันมีความบกพร่องอะไรในความเป็นอิสลามที่ทำให้เราต้องอ่อนแอและถูกฝรั่งครอบงำหมดทั้งโลก มันมีอย่างหนึ่งที่เหมือนกันหมดทุกศาสนา กล่าวคือมันมีความเสื่อมอย่างหนึ่งในศาสนา เช่นมีความเสื่อมในศาสนาฮินดู เราไม่เชื่อในคัมภีร์พระเวทย์อีกต่อไป เพราะทำให้เรากลายเป็นคนอ่อนแอ มุสลิมในระยะแรกก็พูดแบบนี้เหมือนกัน มันมีความเสื่อมศาสนาอิสลาม ทำให้เราต้องละทิ้งคัมภีร์อีกฉบับหนึ่ง คือคัมภีร์อัลหะดีษ ทำให้เราอ่อนแอหลง เกิดสิ่งที่พวกเราเรียกกันว่า Modernisms ในศาสนาอิสลาม มาจนกระทั่งถึงหลังจาก Modernisms ก็ถูกปฏิเสธ ก็มีความเคลื่อนไหวในสำนักคิดอิสลามอยู่ตลอดเวลา แต่ละสาย แต่ละกลุ่มก็มีความเข้าใจในการอธิบายที่แตกต่างกัน

ฉะนั้นโดยสรุปก็คือ ศาสนาอิสลามก็เหมือนศาสนาอื่น ๆ ในโลกนี้ ในแง่ที่ว่าไม่ได้มีลักษณะเป็นก้อนเดียวกันอย่างนั้น และมันไม่ได้ Static คือมันไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่ มีการพัฒนาของมันอยู่ตลอดเวลา ในแง่ของการตอบโต้กันไปมาระหว่างมุสลิมด้วยกันเอง ไม่ใช่ระหว่างมุสลิมกับศาสนาอื่นเพียงอย่างเดียว และในบรรดาการตอบโต้เหล่านี้ ผมสังเกตเห็นว่ามันมีอะไรบางอย่างที่คล้ายกันในทุกศาสนา เช่น ในระยะแรกของการตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงหรือความทันสมัย ในทุกศาสนาเลยก็ว่าได้ เท่าที่ผมพบในการตอบสนองหรือการปฏิรูปศาสนาเพื่อรับการท้าทายของโลกสมัยใหม่ การปฏิรูปทุกแห่งเหมือนกันคือมีความเคลื่อนไหวชนิดหนึ่งที่เรียกว่า Back to the Book คือการกลับไปหาคัมภีร์เก่า เช่น ธรรมยุติกนิกายในประเทศไทยสมัยรัชกาลที่ 4 ก็เหมือนกัน พยายามที่จะหาคำตอบจากพระไตรปิฎกดั้งเดิมว่าบัญญัติไว้ว่าอย่างไร ทุกศาสนาเหมือนกันหมด คือต้องกลับไปหาคัมภีร์เก่า ทำไมเราต้องกลับไปหาคัมภีร์เก่า คำอธิบายมีมากเลย เพราะเมื่อไหร่ที่คุณกลับไปหาคัมภีร์เก่า เท่ากับว่าคุณมีโอกาสได้อธิบายใหม่ เพราะถ้าคุณไม่กลับไปหาคัมภีร์เก่า มันจะมีคำอธิบายซ้อนทับกันมาตั้งแต่อดีตเป็นพันปี แต่ถ้าคุณกลับไปหาคัมภีร์เก่า

คุณก็ไล่คำอธิบายที่เป็นมาพันปีนี้ออกไปก่อน แล้วคุณก็อธิบายคัมภีร์เก่าได้ เป็นการให้อิสรภาพแก่นักปฐวีวิทยาศาสตร์ในการอธิบายนั่นเอง

นอกจากนั้นแล้ว ทุกศาสนาก็ว่าได้ จะพูดเหมือนกันหมดว่า ความทันสมัยทั้งหลายมันมีอยู่แล้วในคัมภีร์เก่า ตัวอย่างเช่น ในความเคลื่อนไหวทางศาสนาฮินดูในระยะแรก ตอนนั้นโลกเราเพิ่งมีเครื่องบิน แต่เรื่องเครื่องบิน เรื่องความทันสมัยต่างๆ ในโลกศตวรรษที่ 19 มันมีอยู่แล้วในคัมภีร์พระเวท ในคัมภีร์พระเวทบอกอย่างชัดเจนเรื่องเครื่องบิน เป็นต้น เาเนาเอาคุณลักษณะของความทันสมัยกลับไปยึดลงไปโนคัมภีร์ดั้งเดิมของทุกศาสนา ในพุทธศาสนาไทยก็ทำอย่างเดียวกัน เอาวิทยาศาสตร์ยึดมันกลับลงไปโนพระไตรปิฎก และยึดมาจนทุกวันนี้เช่นเรื่องทฤษฎีอะตอม ก็มีกรกล่าววว่าพระพุทเจ้าท่านตรัสรู้ไว้หมดแล้ว นี่ถือเป็นลักษณะความเคลื่อนไหวแบบเดียวกัน

ผมคิดว่าด้วยเหตุต้งนั้น งานวิจัยในทัศนะของผม หรือในความใฝ่ฝันของผม มันทำได้ 3 อย่างด้วยกัน ถ้าดูว่าจะไรคือความทันสมัย คือ

วิธีที่1 นักคิดมุสลิมเคยคิดถึงปัญหานี้มาอย่างไร มีหนังสือที่เขียนเป็นภาษาอังกฤษโดยคนมุสลิมบ้าง ไม่ใช่คนมุสลิมบ้าง มีจำนวนมากมายที่เขียนเล่าถึงว่า นักคิดมุสลิมได้เขียนเกี่ยวกับปัญหาความเป็นชาตินิยมมาแล้ววอย่างไรบ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักคิดในศตวรรษที่ 19

วิธีที่2 ผู้เขียนในฐานะที่เป็นมุสลิมเอง ได้คิดถึงปัญหาเหล่านี้้อย่างไร คิดถึงปัญหาเรื่องของ Humanism อย่งไรคิดถึงปัญหาเรื่องวิทยาศาสตร์อย่งไร คิดถึงเรื่องทุนนิยมอย่งไร คิดถึงเรื่องประชาธิปไตยอย่งไร ในฐานะที่เราเป็นมุสลิม เราจะตอบสนองต่อสิ่งเหล่านี้้อย่างไร โดยเฉพาะอย่งยิ่งประเด็นที่เกี่ยวกับประเทศไทยด้วย ในฐานะที่เราอยู่ในประเทศไทย เราก็ตั้งเอาประเด็นปัญหาเหล่านี้ในบริบทประเทศไทยขึ้นมาตอบ

วิธีที่3 เลือกประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย แล้วใช้มันทั้ง 2 อย่าง คือใช้ พยายามที่จะดูว่านักคิดอิสลามคิดอะไรเอาไว้ และตัวเองคิดอะไรเอาไว้ เมื่อดูจากข้อเสนอโครงการวิจัยอันนี้ ผมรู้สึกว่ นักวิจัยทีมนี้ให้ความสนใจในประเด็นแรกน้อยไปหน่อย คือประเด็นที่ว่านักคิดอิสลามเคยคิดอะไรมาแล้วบ้าง ในประเด็นที่คุณกำลังจะทำ เช่น เรื่องผู้หญิง ผมเชื่อว่ามันต้องมีนักคิดอิสลามที่พูดเรื่องนี้มาเยอะมากเลยทีเดียว เราให้ความสนใจในประเด็นนี้น้อยไป หลายคนในที่นี้ผมเชื่อว่าอ่านภาษาอาหรับออกด้วยซ้ำไป นี่น่าสนใจ ผมเชื่อว่ายังมีอะไรในภาษาอาหรับที่ไม่ได้แปลอีกเยอะแยะไปหมด มันน่าที่จะเป็นช่องทางอีกอันหนึ่งในการนำเอาภูมิปัญญาที่อยู่ในภาษาอาหรับ ไม่ว่าจะเขียนโดยคนอาหรับหรือไม่ก็ตามแต่ เข้ามาสู่ภาษาไทยด้วย ดังนั้นเราต้องค้นในเรื่องด้วย ในขณะที่เดียวกันก็ค้นในเรื่องที่มันเป็นบริบทของไทยและตัวเราเองด้วย ผมว่ามันจะมีคุณค่ามากยิ่งขึ้น

ในสายตาของคนที่ไม่ใช่มุสลิม คิดว่าอะไรเป็นประเด็นปัญหาสำคัญ ๆ บ้าง หลายอันคงจะซ้ำกับที่ ท่านเสนอโครงการเอาไว้ แต่บางอันก็อาจจะไม่ซ้ำเลย

อันแรกสุดก็คือ วิทยาศาสตร์กับการแสวงหาความรู้แบบใหม่ คือวิทยาศาสตร์ผมว่าอย่าไปเจาะในส่วนที่ไม่สำคัญเพียงแต่ผลผลิตของมัน เช่น เครื่องบิน จรวด มันไม่ค่อยสำคัญเท่าไร แต่วิธีที่จะหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ วิธีที่จะบอกว่าอะไรคือความจริงในทางวิทยาศาสตร์ ผมว่าอันนี้สำคัญกว่า และถ้าเรามองวิทยาศาสตร์ในแง่นี้ และมองการแสวงหาความรู้แบบสมัยใหม่ จัดแยกของวิธีการทางวิทยาศาสตร์แบบนี้ ซึ่งถ้ามองแบบสายตาวาฬ มันมีปัญหาหลายอย่าง เพราะ

1.วิธีการศึกษาหาความรู้แบบวิทยาศาสตร์ มันไม่เกี่ยวกับศีลธรรมเลย ร้ายไปกว่านั้น วิธีการแสวงหาความรู้ที่เรารู้จักในโลกสมัยใหม่ มันยังถูกกำกับด้วยการแสวงหากำไร ถ้าคุณสามารถเสนองานวิจัย และบอกว่า มันจะเป็นผลดีต่อเศรษฐกิจอย่างไร โอกาสที่คุณจะได้ก็มีมาก กล่าวคือ มันกำกับตั้งแต่ว่าตัวทุนมาจากไหน บริษัทยานี้เป็นผู้ให้ทุนการวิจัยสูงมาก เพราะมันหวังถึงกำไร นอกจากนั้น ส่วนที่ไม่เกี่ยวข้องอะไรกับการหากำไรโดยตรงเลย วิธีคิดก็เป็นวิธีแบบการหากำไร คุณลองคิดก็แล้วกันว่า การหาความรู้เพื่อหากำไร เป็นสิ่งที่ศาสนาทุกศาสนามองว่ามันหยาบคายมาก มันรับไม่ได้เลย เป็นต้น นี้มองในแง่ของชาวพุทธ

2.เรื่องของการศึกษาวิธีการทางวิทยาศาสตร์ให้ความสำคัญกับเรื่อง"ญาณทัศนะ(Intuitions)"น้อยมาก หรือไม่ให้ความสำคัญเลย ในขณะที่วิธีการทางศาสนา เรื่องนี้เรื่องใหญ่และสำคัญมาก ๆ เลย คุณไม่สามารถที่จะพิสูจน์ในทางวิทยาศาสตร์ได้แน่ๆว่ามีพระเจ้า เช่นเดียวกับที่เราไม่สามารถพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ได้ว่ามีผี พิสูจน์ว่ามีก็ได้ พิสูจน์ว่าไม่มีก็ได้ ถ้าพูดแบบคาร์ล ปอปเปอร์ ที่เป็นนักปรัชญาวิทยาศาสตร์ ถือว่า เมื่อไหร่ที่คุณพูดว่ามีพระเจ้า ไม่ถือว่าเป็นคำพูดในทางวิทยาศาสตร์ ไม่เป็น Scientific Statement เพราะคุณเถียงไม่ได้ บอกว่ามีพระเจ้าเป็นเจ้า คุณก็เถียงไม่ได้ เเถียงว่ามีก็ได้ เเถียงว่าไม่มีก็ได้ไม่ได้ในทางวิทยาศาสตร์ ดังนั้นความรู้เกี่ยวกับพระเจ้าจึงไม่ใช่ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ เป็นความรู้จาก Intuitions เช่นเดียวกับพระนิพพาน บอกว่ามีพระนิพพาน คุณก็เถียงไม่ได้ บอกว่าไม่มีพระนิพพาน คุณก็เถียงไม่ได้ คุณจะรู้ว่ามีพระนิพพานก็ต่อเมื่อมีญาณทัศนะ(Intuitions) เพราะฉะนั้นความรู้ศาสนาให้ความสำคัญแก่เรื่องญาณทัศนะ(Intuitions)อย่างสูงมาก ขณะที่วิทยาศาสตร์ใช้ไม่ได้

จริง ๆ นักคิดมุสลิม โดยเฉพาะในปากีสถาน และที่ต่าง ๆ พูดเรื่องนี้มานานมาก เช่นว่า จะนำการศึกษาแผนใหม่มาได้อย่างไร จึงจะไม่สูญเสียคุณค่าทางศีลธรรมของศาสนาอิสลาม ผมคิดว่านี่เป็นประเด็นสำคัญ หลายท่านที่อยู่ในปัตตานี อย่างนักคิดปัตตานี หะยีสุหลง ซึ่งเป็นคนหนึ่งที่นำการปฏิรูป

การศึกษาศาสนาในปัตตานีมาก ท่านคิดเรื่องประเด็นเหล่านี้อย่างไร ซึ่งผมเชื่อว่าท่านต้องคิดบ้าง เพราะท่านได้ไปศึกษาต่างประเทศในช่วงระยะที่ปัญหานี้เป็นปัญหาที่ทำทนายค่อนข้างมาก

3. เรื่องของรัฐประชาชาติ รัฐประชาชาติมันมีปัญหาเกี่ยวกับความเชื่อในศาสนาอิสลามอย่างไร อย่างน้อยที่สุดก็ทำให้มีความพยายามที่จะสร้างรัฐอิสลามขึ้นมา การที่เราจะสร้างรัฐอิสลามขึ้นมา แสดงว่ารัฐประชาชาติต้องมีปัญหา แสดงว่ามันต้องมีปัญหา และปัญหาที่ว่ามันคืออะไร

จริงๆ แล้วศาสนาอิสลามเป็นศาสนาที่เน้นเรื่องหนึ่งที่ศาสนาอื่นไม่ค่อยพูดถึง คือเรื่อง Community ในพุทธศาสนาเองก็มี Community แต่เขาหมายถึงเฉพาะคณะสงฆ์ พวกที่เป็นฆราวาสถือว่าอยู่ Periphery อยู่รอบนอก ไม่ได้อยู่ในตัว Community เอง แต่มุสลิมไม่ใช่ พื้นที่ที่คุณเป็นมุสลิม คุณต้องเข้าไปอยู่ Community นั้นแล้ว อยู่ตรงกลางเท่ากันหมดเลย วันหนึ่งพอมีรัฐประชาชาติขึ้นมา Community มันเลยเล็กกว่า เพราะคุณไปแบ่ง Community ของอิสลามออกเป็นย่อย ๆ หมด ผมจึงคิดว่ามันมีปัญหาเรื่องนี้ ผมมองแบบคนที่ไม่ใช่มุสลิม และเข้าใจศาสนาอิสลามน้อย จริง ๆ ปัญหา มันยังมีเยอะแยะไปหมด เรื่องของ National-State (รัฐชาติสมัยใหม่) ว่ามันมีปัญหาอย่างไรกับอิสลาม และมันมีวิธีตอบสนองอย่างไร

เรื่องการตอบสนองโดยใช้เป็น Islamic State เป็นรัฐอิสลาม มันตอบอีกอย่าง รัฐ Islamic State ที่ถูกใช้ทุกวันนี้มันเป็นอย่างไร มันใช้ได้ไหม เพราะว่าพอขึ้นชื่อว่า Modern State แบบปัจจุบัน เกือบทุกรัฐในโลกนี้ ไม่มีรัฐไหนหรอกที่มีความเหมือนกันหมด มันเป็นเรื่องที่รวมความหลากหลาย ความแตกต่างเอาไว้เยอะแยะไปหมด Islamic State จะตอบสนองต่อความหลากหลายได้หรือไม่ และได้อย่างไร ในรัฐส่วนใหญ่ที่เป็น Secular State รัฐฆราวาสหรือรัฐโลกียวิสัย ทำไมมุสลิมถึงรับไม่ได้ รัฐฆราวาสวิสัยทั้งหลายเหล่านี้ มันมีปัญหาอย่างไร ตัวอย่างสุดโต่งตอนนั้นก็คือ กรณีที่ฝรั่งเศสไม่ยอมให้นักศึกษาแต่งตัวแบบมุสลิมไปเรียนหนังสือในโรงเรียนหลวง มันกลายเป็น Secularism ความเป็นฆราวาสวิสัย มันได้กลายเป็นอีกศาสนาหนึ่งไปแล้ว แล้วก็เข้าไปกดขี่ศาสนาทุกศาสนาไปหมด เป็นต้น มันเกิดปัญหาในเรื่องเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของมุสลิมใน Secular State อย่างไร มันเกิดปัญหากับ National-State (รัฐชาติสมัยใหม่) อย่างไร

ทั้งหมดเหล่านี้ผมคิดว่ามันมาสัมพันธ์กันกับประเด็นที่ 3 ที่ผมคิดว่ามันมีความสำคัญที่น่าจะพูดถึง ประชาธิปไตยกับเสรีนิยม เพราะว่าประชาธิปไตยกับเสรีนิยม จริง ๆ แล้วในตัวของมันเอง คือการยกให้มนุษย์ซึ่งไม่ใช่มนุษย์เฉย ๆ ไม่ใช่มนุษย์ทุกคน มนุษย์ในฐานะที่เป็น Individual ในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคล ปัจเจกบุคคลหรือ Individual ในภาษาอังกฤษ มันมีความหมาย ไม่ได้หมายความว่าถึงคนทั่ว ๆ ไป นาย ก นาย ข นาย ค แต่หมายความว่าถึงคนที่สามารถคิดและใช้เหตุผลเองเป็น และด้วยเหตุดังนั้น ประชาธิปไตยอะไรก็ตามที่มันตั้งอยู่บน One Man One Vote อย่างที่ว่า ก็คือ Individual มันมีความสมบูรณ์ในตัวของมันเอง Individual สมบูรณ์โดยตัวของมันเองและมีความสำคัญสูงสุด ไม่เคยมีในศาสนา

ไหนมาก่อน นี่มันเป็นการทำทายนมาก ๆ ตัวประชาธิปไตย โดยฐานของมันเองก็ทำทายนกับศาสนาทุกศาสนาเลยก็ว่าได้

จริงอยู่มนุษย์เรา แต่ละคนสามารถใช้เหตุผลและคิดได้เองเป็น จริงหรือเปล่าในศาสนาพุทธ จริงหรือเปล่าในศาสนาคริสต์ จริงเปล่าในศาสนาอิสลาม นอกจากนั้นแล้วตัวประชาธิปไตยและเสรีนิยม เมื่อให้ความสำคัญกับ Individual หรือปัจเจก มากถึงขนาดนี้ ก็เชื่อมต่อไปได้ว่า ปัจเจกแต่ละคนมีศักยภาพที่จะพัฒนาขึ้นได้สูงสุด ในเสรีภาพที่แทบจะไม่มีขอบเขต คือเมื่อไหร่ที่เรากันเสรีภาพของปัจเจก เมื่อนั้นก็เท่ากับบอกว่า ไม่อนุญาตให้ปัจเจกคนนั้นพัฒนาศักยภาพ ถ้ามานี้มันขัดกับหลักศาสนาทุกศาสนา แล้วมุสลิมตอบโต้กับปัญหาเหล่านี้ได้อย่างไร การต่อรองในพื้นที่สาธารณะของปัจเจกทำได้หลายรูปแบบ เกือบจะไม่มีในสังคมที่เป็นประชาธิปไตยและเสรีนิยม อย่างน้อยในอุดมคติของพวกเขา ไม่มีพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เหลืออยู่เลย ไม่มีตรึงไหนเลยที่จะลวงละเมิดไม่ได้เลย สังคมที่ไม่มีพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เลย เป็นไปได้หรือ หรือควรเป็นหรือไม่อย่างไรก็แล้วแต่ ผมเชื่อว่าทั้งคริสต์ อิสลาม หรือตัวมันเองก็ตาม ประเด็นที่กำลังเผชิญอยู่ เป็นปัญหาที่จำเป็นต้องย้อนกลับไปสู่วิธีคิดแบบมุสลิม เริ่มนำกลับมาอธิบายสิ่งเหล่านี้ทั้งสิ้น

อีกอันหนึ่งที่ผมคิดว่า เริ่มกลับมาให้ความสำคัญมากขึ้น คือสังคมนิยมคอมมิวนิสต์หรือรัฐสวัสดิการ พูดอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า รัฐควรเข้ามาบิบทบาทในการแทรกเข้าไปในกิจการของประชาชนอย่างไร เหตุผลเพราะว่าเมื่อเกิดเศรษฐกิจตกต่ำในครั้งนี้ ผมคิดว่า Neoliberalism เสรีนิยมใหม่มันพังยับเลย ในอเมริกาเอง ก็มีนักเศรษฐศาสตร์จำนวนมากบอกว่า ธนาคารในอเมริกาเองตอนนี้เจ๊งหมดแล้ว วิธีแก้ปัญหามีทางเดียวคือ ยึดมาเป็นของรัฐเสีย ดังนั้นความคิดแบบ Neoliberalism มันหายไปเลย เพราะฉะนั้น ความคิดอีกฝั่งที่ว่าบทบาทของรัฐซึ่งพวก Neoliberalism พยายามกันไว้ว่ารัฐอย่าไปบิบทบาทอะไรมากไปกว่านั่งอยู่ในท่าเนียบขาวเฉย ๆ มันไม่ใช่แล้ว มันกลับมาสู่ความคิดใหม่ที่ว่า รัฐต้องเข้ามาบิบทบาทในการแทรกกิจการต่าง ๆ ของประชาชน แต่จะแทรกแค่ไหน อย่างไร ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งในแง่นี้ถ้าดูจากสายตาคนนอก ผมคิดว่ามันมีปัญหามาก เพราะว่าหลายรัฐด้วยกันที่เป็นมุสลิม มันจะมีปัญหาระหว่างการแทรกของกลุ่มที่เรียกว่าอูลมาห์ กับกลุ่มที่เป็นรัฐพลเรือน ในประเทศปากีสถานนั้นชัดเจนเลย มันจะมีกลุ่มครูสอนศาสนาที่เป็นองค์กร โดยตัวมันเองนั้นเข้มแข็งมาก กับรัฐที่มันมาจากการเลือกตั้ง มาจากการสรรหาอะไรก็แล้วแต่ ทั้ง 2 ฝ่ายอยากจะทำแทรกเข้ามาทั้งคู่ แล้วมันก็เกิดความขัดแย้งระหว่าง 2 ความคิด ประเทศที่เริ่มจะเป็นมหาอำนาจมากขึ้นเรื่อย ๆ คือ ประเทศอินโดนีเซีย ซึ่งครั้งหนึ่งมันเคยมีลักษณะคล้าย ๆ กับรัฐฆราวาสค่อนข้างมาก แต่ว่ามาในระยะหลัง กลุ่มเคลื่อนไหวทางศาสนาก็มีพลังมากขึ้น แล้วก็จะเข้ามาแทรกอย่างมีนัยยะสำคัญมากกว่ารัฐอีกด้วยซ้ำไป

อีกประเด็นหนึ่งที่ผมคิดว่ามีคนทำอยู่แล้วเหมือนกันคือเรื่อง “ผู้หญิง” กับเรื่องของความไม่เสมอภาคต่าง ๆ แม้แต่ในโลกมุสลิมเอง จริง ๆ แล้วผมสงสัยว่า ความเสมอภาคที่เรามองเห็นใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ มันเป็นความเสมอภาคชนิดที่เรียกว่า Pre-Capitalist Equality คือมันเป็นความเสมอภาค

ของสังคมก่อนหน้าที่คุณจะมาสู่ทุนนิยม ในขณะที่ทุนนิยมนำมาซึ่งความคิดเรื่องความเสมอภาค นำมาซึ่งความคิดเรื่องประชาธิปไตย แต่พอคุณพัฒนาทุนนิยมขึ้นมาจริง ๆ มันจะเกิดความไม่เสมอภาคในอีกลักษณะหนึ่ง ที่แก้ด้วยความเสมอภาคแบบเก่าด้วยซ้ำไป แล้วคุณจะมองเห็นว่า สังคมก่อนทุนนิยมก็มีความเสมอภาคกัน อย่างเช่นหมู่บ้านไทยในอดีตค่อนข้างเสมอภาคกัน และผมคิดว่าความเสมอภาคใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ เรายังเห็นความเสมอภาคค่อนข้างมาก เพราะว่ามันเป็นสังคมที่ทุนนิยมมีอิทธิพลน้อยที่สุดในประเทศไทยก็ว่าได้ หรือไม่ใช่ ความเสมอภาคนั้นที่เรามองเห็นมันเป็นเพราะ "อิสลาม" มันยังงัดกันแน่ ผมคิดว่าสิ่งเหล่านี้มันเป็นปัญหา และเรื่องของผู้หญิงนี่มันเป็นปัญหาที่จะต้องตอบ และอยากให้เห็นการตอบที่จริงจัง อย่างของพุทธเองก็มีปัญหา ไม่ใช่ที่ไม่มี แต่มันตอบอย่างไม่จริงจังมาโดยตลอด เช่นมีการบอกว่าศาสนาพุทธถือว่าผู้หญิง-ผู้ชายเท่ากัน มันจริงที่ไหน ก็ผู้หญิงบวชไม่ได้ มันขัดอยู่ การตอบอย่างนี้ มันเหมือนไม่จริงจัง คุณต้องยอมรับว่าในสมัยหนึ่ง จะเป็นพระพุทธรูปเจ้าหรือใครผมไม่ทราบ สมัยหนึ่งนั้นไม่ได้คิดว่าผู้หญิง-ผู้ชายเท่ากันนะ แต่ความคิดเรื่องผู้หญิง-ผู้ชายมันก็เท่ากันแล้ว คุณจะตอบปัญหานี้อย่างไร

อีกปัญหาหนึ่งที่ผมคิดว่ามีความสำคัญและถูกทิ้งไปเลยกับโครงการนี้ก็คือ เรื่อง "สิ่งแวดล้อมกับอุตสาหกรรมนิยม" ที่เราหนีไม่พ้น ไม่ว่าจะคุณจะทำอาหารฮาลาลหรือไม่ทำก็แล้วแต่คุณ แต่ผมคิดว่าปัญหานี้เป็นปัญหาใหญ่ ในศาสนาอิสลามคิดถึงปัญหาเหล่านี้อย่างไรบ้าง ผมคิดว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมนี่จะเป็นปัญหาใหญ่ในโลกข้างหน้า ที่อิสลามเองจะต้องเข้ามาตอบด้วย ผมเคยเข้าร่วมการเสวนาครั้งหนึ่งในการเสวนาที่พวกคริสเตียนกับพุทธมาแลกเปลี่ยนกัน พวกคริสเตียนเองพูดเองว่า ในศาสนาคริสต์ เนื่องจากชาวคริสต์เชื่อว่าทุกอย่างพระเจ้าสร้างมาให้แก่มนุษย์ เหตุฉะนั้นพวกคริสต์จึงมีความเคารพต่อสิ่งอื่นที่ไม่ใช่มนุษย์น้อยมาก เห็นว่ามันเป็นสิ่งของที่จะต้องเอามารับใช้มนุษย์ ความคิดแบบที่ว่าทุกอย่างมีสิทธิ์เท่าเทียมกันในการดำรงอยู่ ไม่ว่าจะคน ไบไม่ และมนุษย์มีสิทธิ์เท่ากันในการดำรงอยู่มันจึงเกิดขึ้นได้ยากในทฤษฎีแบบคริสเตียน ผมว่าโดยตัวมันเองก็ทำทฤษฎีอิสลามด้วยเหมือนกัน

ต่อมาก็คือ อย่างหลีกเลี่ยงเรื่อง "การก่อการร้าย" ผมว่าเราควรต้องพูดถึงเรื่องการก่อการร้าย แต่อย่ามาพูดถึงเรื่องการก่อการร้าย โดยแยกเอามุสลิมออกมาต่างหาก จริง ๆ แล้วการก่อการร้าย คนที่ทำมากที่สุดทั่วโลก คือ "รัฐ" ทุกรัฐทำเยอะมากในการการก่อการร้าย เป็นแต่เพียงว่าพอรัฐทำตามลำพัง เราไม่เรียกว่าการก่อการร้ายเท่านั้นเอง แต่จริง ๆ ทุกรัฐในโลกนี้ทำการก่อการร้ายมากที่สุดกว่าใคร ๆ เพราะฉะนั้นมันน่าจะมองการก่อการร้ายให้กว้าง ไม่ใช่แค่เพียงว่ามีแต่เรื่องการระเบิดเครื่องบิน มันไม่ใช่แค่นั้น แต่ว่ามันเป็นเรื่องของการใช้กำลัง ในการละเมิดสิ่งที่ทั้งกฎหมาย ทั้งศาสนาได้ห้ามเอาไว้ แล้วปัญหาเหล่านี้มุสลิมคิดอย่างไร พอคุณแยกเอาเรื่องมุสลิมกับการก่อการร้ายโดยต่างหากเมื่อไหร่ คุณจะไม่มีวันเข้าใจมัน จริง ๆ แล้วเราทุกคนอยู่ในโลกที่การก่อการร้ายถูกใช้เป็นเครื่องมือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโดยรัฐเอง ใช้มันมามหาศาล

ตรงกันข้ามกับการก่อการร้ายซึ่งจะกลายเป็นประเด็นสำคัญในโลกข้างหน้าก็คือ “สันติวิธี” สันติวิธีมีตัวอย่างของขบวนการสันติวิธีในโลกมุสลิมเยอะมาก สิ่งเหล่านี้ผมคิดว่ามันน่าจะนำมาพูดคุยกันไว้ใน การเผยแพร่สำนักคิดอิสลามเป็นอย่างยิ่ง

อีกอันที่ผมคิดว่ามีความสำคัญมากขึ้นในโลกปัจจุบันและอนาคตคือ “ความยากจน” และเป็นและเป็น ความยากจนชนิดที่มนุษย์เราไม่รู้จักมาก่อน ไม่ใช่ว่าโลกในอดีตไม่มีความยากจน มันมี แต่มันเป็น ความยากจนอีกชนิดหนึ่ง ไม่ใช่ความยากจนอย่างที่เราเผชิญในโลกปัจจุบัน กล่าวคือ มันกว้างใหญ่ไพศาล มาก อย่างอาฟริกาทั้งทวีปในสมัยหนึ่งมันต้องมีคนจนแน่นอน แต่ไม่ใช่จนหมดทั้งทวีปแบบนี้ สมัยหนึ่งคน อาฟริกาอยู่กันได้ เพราะมันมีพืช สัตว์ และวิถีชีวิตที่มีความมั่นคงด้านอาหาร แต่วันมันถูกเปลี่ยนโดยฝรั่ง และก่อให้เกิดความยากจนชนิดที่ผมคิดว่าคนอาฟริกาคงไม่เคยคิดว่าตนเองจะตกอยู่ในความยากจนมาก ถึงขนาดนี้ มันจะกลายเป็นปรากฏการณ์ความยากจนที่กว้างขวางขนาดนี้ และเป็นความยากจนชนิดที่สภาพ พัฒนาสังคมเรียกว่าจนดักดาน คือไม่มีทางไหลไปไหนได้คือ จนไปตลอดถึงลูกถึงหลานไปเรื่อย ๆ สิ่ง เหล่านี้ผมคิดว่าเป็นปรากฏการณ์ของโลกสมัยใหม่และโลกในอนาคตด้วยซ้ำไปถ้าเราไม่รีบแก้ สิ่งนี้อิสลาม อธิบายได้อย่างไร

เรื่อง”เศรษฐกิจ” เศรษฐกิจอิสลามที่น่าจะพูดถึงก็คือ แนวคิดเศรษฐกิจอิสลามนั้น มันเป็น ทางเลือกจากทุนนิยมอย่างไร ถ้าเราพูดถึงอิสลามในความหมายว่า จะแทรกตัวเข้าไปในทุนนิยมอย่างไร ผมว่าก็มีการพูดถึงเรื่องนี้มาเป็น 100 ปีแล้ว เมื่อคนเริ่มมีแนวคิดสมัยใหม่ตามทุนนิยม ทั้งพุทธ อิสลาม จะ แทรกตัวไปในทุนนิยมอย่างไร ศาสนาพุทธที่สอนในประเทศไทย คือศาสนาพุทธที่แปลงตนเองให้กลายเป็น ทุนนิยมแล้ว ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เพราะรัชกาลที่ 5 ท่านบอกว่าอย่าสอนเรื่องพระนิพพาน เดี่ยวคนไม่ ทำงาน ก็เน้นไปตั้งเอาเรื่องของการมรณสักขีบ้าง ความเพียรบ้าง ความอดออม เป็นต้น พูดอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นไปแต่สแตน พวกปฏิรูปศาสนาคริสต์ียน เพื่อที่จะทำให้คนไทยพร้อมที่จะเข้าไปสู่ทุนนิยมมากขึ้น เพราะฉะนั้นการพยายามที่จะพูดว่า ศาสนาอิสลามไม่ขัดกับทุนนิยมแล้วแทรกไปในตัวทุนนิยมได้อย่างไร เพียงแค่ไม่กินดอกเบี้ย มีชะกาต ผมว่ามันไม่พอ มันต้องอธิบายได้มากกว่านั้น ผมว่าทุกวันนี้คนในโลกก็ เริ่มมองเห็นปัญหาของทุนนิยมมากขึ้นตลอดเวลา ไม่ใช่ว่าทุนนิยมมันเป็นคำตอบสุดท้าย ตัวมันเองก็เป็น ปัญหา และอิสลามก็มองเห็นสิ่งเหล่านี้ คิดว่ามันมีทางเลือกทางเศรษฐกิจได้อย่างไร

ประเด็นอีกอันหนึ่งก็คือ “อัตลักษณ์” อัตลักษณ์ของมุสลิมเปลี่ยนไป มันไม่เท่ากัน มันมีมุสลิมที่ ได้กลิ่นหรือผนวกเข้าไปในลำดับขั้นสังคมของไทย คนพวกนี้ก็จะรู้สึกที่ ตนเองไม่มีปัญหาอัตลักษณ์ตรงไหน เลย เพราะรัฐไทยก็จะให้สัญลักษณ์ของอัตลักษณ์มุสลิมไว้ด้วย อย่างเช่นในงานเมาลิดกลางทุกปี เมื่อก่อน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ สมัยต่อมาก็เป็นกรมหลวงดำรงฯเป็นผู้เสด็จ ก็คือผนวกเอาสัญลักษณ์ เหล่านี้เข้ามาอยู่รัฐไทย แล้วถามว่าใครไปนั่งอยู่แถวหน้าบ้าง ก็จะเป็นพวกคุณหญิงซึ่งเป็นมุสลิมเข้าไปนั่ง อยู่แถวหน้า หากถามว่ามุสลิมที่อยู่ในปัตตานีรู้สึกไหมว่า ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของงานเมาลิดกลางที่จัดที่

สวนลุมพินี เพราะฉะนั้นมุสลิมในประเทศไทย ปัญหาเรื่องอัตลักษณ์ ในขณะที่โดยตัวมันเองเป็นปัญหาด้านอัตลักษณ์ของคนมุสลิม แต่ในขณะที่เดียวกันโดยตัวมันเองก็เป็นปัญหาของคนชายขอบกับคนไม่ใช่ชายขอบของสังคมไทย ในขณะที่เดียวกัน ตัวรัฐไทยเองก็ไม่ได้เปิดโอกาสให้มุสลิมได้ฝึกอัตลักษณ์ของตนเองลงไป ในอัตลักษณ์ของชาติ มันไม่มีโอกาสแบบนี้เพียงพอ เวลาที่คนปัตตานีไปมาเลเซีย แล้วพูดภาษามาเลย ว่า ผมเป็นคนไทย คนมลายูเขาก็เข้าใจว่า คุณเป็นคนไทยด้วยและเป็นมุสลิมด้วย แต่ลองคิดว่า ถ้าเราไปพูดอย่างนี้เป็นภาษาอังกฤษในประเทศอเมริกา ในความคิดของคนอเมริกัน สิ่งแรกที่เขาคิดก็คือ คุณเป็นคนพุทธ โดยอัตโนมัติโดยตัวของมันเอง เพราะว่ารัฐไทยเราไม่ได้ผนวกเอาอัตลักษณ์ของมุสลิมเข้าไปอยู่ในนั้นด้วยอย่างเพียงพอ ฉะนั้นจะทำอย่างไรจึงจะมีอัตลักษณ์ของมุสลิมที่มันอยู่ในความชาติของไทย ในลักษณะที่มันพอยอมรับกันได้ทุกฝ่าย

จะจัดองค์กรของศาสนาของชาวมุสลิมอย่างไรในประเทศไทย ที่จะสะท้อนความต่างของอัตลักษณ์ของตัวเองออกมาได้ วิธีการที่จะบรรลุจะทำได้อย่างไร นี่ผมยกตัวอย่างในเรื่องของการจัดองค์กรของชาวมุสลิมที่ให้เข้าไปเชื่อมกับรัฐไทย ซึ่งปัจจุบันนี้ มันจัดโดยผ่านคณะกรรมการกลางอิสลามให้เข้ามาเชื่อมกับรัฐไทย มันจะมีวิธีการจัดองค์กรอีกเยอะ แม้แต่การจัดองค์กรของคณะกรรมการกลางอิสลามก็เปลี่ยนแปลงได้ ไม่จำเป็นต้องใช้กติกาอย่างในทุกวันนี้ ทั้งหมดเหล่านี้มันเป็นเพียงตัวอย่างหนึ่ง มันจะมีวิธีอื่นที่จะทำให้อัตลักษณ์มุสลิมสามารถเข้าไปอยู่ในอัตลักษณ์ของความเป็นชาติด้วย

ประเด็นสุดท้ายที่ผมคิดว่า มันมีความสำคัญมากขึ้นในโลกปัจจุบัน และผมเดาว่าน่าจะสำคัญในโลกอนาคตด้วย และก็ไม่มีใครพูดถึงตรงนี้เลย ก็คือ Spiritualism หรือจิตวิญญาณนิยม มิติของศาสนา ซึ่งไม่ว่าพุทธ คริสต์ อิสลาม มันถูกนำมาใช้เพื่อเป็นคำตอบให้กับปัญหาอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นในโลกใบนี้เยอะมาก ในทุกศาสนาเลยก็ว่าได้ และมิตินี้ ศาสนาจะได้รับความสำคัญในโลกของอนาคต ปัจจุบันนี้เราเห็นชัดเจนแล้ว และในมิตินี้เองที่มันเป็นปัญหาในโลกอิสลามค่อนข้างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งนิกายสุหนี่อาจจะมีจำนวนน้อยกว่าพวกชีอะห์ เพราะว่าชีอะห์มันไปค่อนข้างง่าย แต่พวกสุหนี่มันมีปัญหาที่ต้องอธิบายกัน

ที่กล่าวมาเหล่านี้คือประเด็นที่คนที่ไม่ใช่มุสลิมมองว่าในโลกสมัยใหม่ อิสลามจะต้องอธิบายอะไรบ้าง คราวนี้ผมขอแสดงความเห็นเกี่ยวกับข้อในใจ เนื่องจากเราเป็นมิตรกัน ผมก็ขออธิบายอย่างตรงไปตรงมา

ประเด็นที่ 1 เท่าที่อ่านหัวข้อการวิจัยนั้น หัวข้อหลายหัวข้อแคบมาก จนมองไม่เห็นบริบทเลย เช่น “การตอบสนองต่อโลกตะวันตกโดยไม่ใช้ความรุนแรง” ไม่ใช่ตัวมันไม่ดี งานวิจัยชิ้นนี้ หัวข้อมันดี แต่มันแคบมาก “การเผชิญกับความทันสมัยโดยนักศึกษาศาสนา” นี้ก็แคบ “การเคลื่อนไหวของสตรีมุสลิมในภาคใต้ ระบบสุรอกับสภาวะความทันสมัย” เหล่านี้เป็นตัวอย่าง ไม่ใช่ตัวมันเองไม่ดี มันดี แต่มันแคบ และมันไม่สามารถเข้าไปตอบปัญหาในเรื่องของความเปลี่ยนแปลงมาสู่โลกสมัยที่เราคุยกันในวันนี้ได้

ประเด็นที่ 2 ผมว่าหลายหัวข้อ หลังจากทำเสร็จแล้ว มันน่าจะเอามารวมกันอยู่ภายใต้ประเด็นที่มันครอบคลุมกว้างกว่า อย่างเช่นเรื่อง ชูรอ น่าจะนำมาอยู่ภายใต้ประเด็นปัญหาเรื่องของรัฐชาติ เรื่องของประชาธิปไตย มันน่าจะมีการจัด Grouping กันให้ดี ๆ ซึ่งเราจะทำได้อย่างไร และถ้าไม่มีใครยอมรับที่จะเป็นผู้ทำ นอกจากเป็นหัวหน้าที่จะให้มันเกิดงานวิจัยตามที่เขียนอย่างนี้ มันก็จะไม่เกิดอะไรขึ้น แต่ถ้ามีใครสักคนรับผิดชอบที่จะเป็นผู้คุมผลงานมันปลายสุดก่อนที่จะเสนอ สกว. ผมขอเรียกผู้คุมว่า บรรณาธิการ หรือ บก. การคุมทำได้ 2 อย่าง หรือ บก.ทำอะไรได้บ้าง คือ

วิธีที่ 1 ควรร่วมกันเขียน จัด Grouping ใหม่ ประเด็นนี้ หัวข้อนี้ มันน่าจะเกี่ยวข้องกัน แม้ต่างคนต่างเขียน แต่ต้องประชุมพบปะกัน เพื่อที่จะมองเห็นประเด็นใหญ่ที่เราทำร่วมกันอยู่ เช่น คนที่ทำเรื่องประชาธิปไตย เรื่องผู้หญิง ประมาณ 3-4 คนในกรุปหนึ่ง มาพูดคุยแลกเปลี่ยน แต่ผมก็ว่าวิธีนี้ มันเป็นไปได้ เพราะไม่เคยเห็นนักวิชาการจะทำงานร่วมกันได้มากขนาดนั้น ดังนั้นมันจึงเป็นไปได้ แล้วก็ไปงานหนักของ บก. มากเกินไป

วิธีที่ 2 บก.ต้องมีหน้าที่เขียนบทนำ ไม่ใช่ที่ตัวหนังสือ ไม่ใช่ที่ตัวโครงการใหญ่ ต้องแยกกรุปออกมา และแต่ละกรุปต้องมีบทนำ แต่บทนำนั้นไม่ใช่หัวหน้าเขียนคนเดียว ต้องมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนกัน จนกระทั่งสามารถเขียนบทนำร้อยงานวิจัยเข้าแต่ละชิ้นในกรุปนั้น เข้าหากันอย่างมีความหมายได้ ซึ่งแบบนี้ หากงานวิจัยถูกหยิบมาอ่าน คนอ่านจะเข้าใจว่า ทำไมถึงทำเรื่องนี้ จริง ๆ แล้วเป็นความพยายามที่จะร้อยโยงกลับเข้ามาตอบปัญหาที่มันใหญ่กว่า ไม่ใช่พูดถึงจุดเล็กจุดน้อยซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องอะไรกันเลย ซึ่งวิธีนี้ น่าจะพอเป็นไปได้สำหรับนักวิชาการ

อย่างไรก็ตามแต่ ผมคิดว่าโดยหัวข้อในงานวิจัยทั้งหมดเหล่านี้ น่าสนใจมาก และหวังว่า เราคงจะทำมันด้วยความมุ่งหวังที่จะทำให้สังคมไทยทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นคนมุสลิมหรือไม่ เกิดความเข้าใจมากขึ้น และผมไม่อยากเห็นงานประเภทงานที่พยายามแก้ตัว เพราะผมว่ามันไม่มีประโยชน์ ซึ่งอันนี้ไม่ใช่เฉพาะศาสนาอิสลาม เมื่อไหร่ที่เราพูด มันก็จะเป็นงานที่มันมีการแก้ตัว พุทธศาสนาก็เยอะมาก คริสต์ศาสนาก็เยอะมาก ซึ่งผมว่ามันไม่เป็นประโยชน์

ช่วงสนทนาแลกเปลี่ยน

ผมเข้าใจว่าอิสลามเกลียดการตีความสิ่งที่ชัดเจนแน่นอน แต่ถ้าไม่ตีความเลย มันก็ทำให้กฎมันแคบมาก ผมขอยกตัวอย่างในศาสนาคริสต์เถียน ในศาสนาคริสต์ก็มีการห้ามการกินดอกเบี๋ยเหมือนศาสนาอิสลาม แต่พวกยิวนี้ น่ารังเกียจมากในยุโรป เพราะพวกยิวกินดอกเบี๋ย ขณะที่พวกคริสเตียนกินดอกเบี๋ยไม่ได้ ที่นี้ การห้ามกินดอกเบี๋ยของศาสนาคริสต์เถียน จริง ๆ แล้วคืออะไร เท่าที่พวกคริสเตียนในเวลาต่อมา

เข้าใจ รวมทั้งผมเองด้วยว่า จริง ๆ แล้วการห้ามกินดอกเบี้ยหมายถึง การห้ามกินกำไรโดยไม่ลงทุนลงแรง คุณต้องออกเงินซื้อ ต้องลำบากในการดำเนินชีวิต การกินดอกเบี้ยคือ การที่คุณไม่ต้องทำอะไรเลย แต่คุณได้กำไร คุณอยู่เฉย ๆ ดังนั้น หัวใจของการห้ามกินดอกเบี้ย มันอยู่ที่ตรงไหน อยู่ที่ตรงตัวดอกเบี้ย หรืออยู่ตรงที่คุณหากำไรจากการไม่ต้องทำอะไร เพราะบังเอิญคุณมีเงินมาก มันยังไถ่กันแน่ และด้วยเหตุดังนั้น หลังจากที่คุณนิยมแบบการค้าเพื่อฟุ้งขึ้นมาในยุโรป การห้ามกินดอกเบี้ยในศาสนาคริสต์เดียนก็ค่อย ๆ หายไป กลายเป็นว่าทำได้ ก็เกิดธนาคารขึ้นมาร้อยแปด คำถามก็มีว่า การหากำไรจากเงินที่ตัวเองมีอยู่ โดยไม่ต้องทำงาน มันเฟื่องฟูไหม ผมว่ามันเฟื่องฟูขึ้นตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา มันเฟื่องฟูขึ้นแยะเลย และจนถึงทุกวันนี้ ยิ่งในเมืองไทยยิ่งเห็นชัด สมัยที่ตลาดหุ้นเฟื่องฟู เพียงคุณเข้าไปตอนเช้า เพื่อจะลงทุนซื้อหุ้นราคา 1 แส่น พอตอนบ่ายคุณขายได้ 2 แส่น แปลว่าคุณได้กำไรมาแล้ว 1 แส่นบาท โดยที่ไม่ต้องทำอะไรเลย คำถามก็คือว่า อย่างนี้บาปไหม ผมก็ไม่ทราบ ว่า ศาสนาอิสลามตีความได้ใหม่ว่า การห้ามกินดอกเบี้ย จุดประสงค์ที่แท้จริงของมันคืออะไรกันแน่ เรื่องนี้ผมก็ไม่ทราบเหมือนกัน แล้วไม่อย่างนั้นก็จะเป็นแบบศาสนาพุทธในประเทศไทย กล่าวคือ พระไม่สามารถตอบได้ว่า การบั่นหุ่นบาปหรือไม่บาป การบั่นหุ่นเป็นอกุศลนาทา คือ การขโมยหรือเปล่า มันก็ทำให้ศาสนา มันไม่ตอบปัญหาชีวิตของคน ในขณะที่การขโมยแบบไปเอาเงินจากกระเป๋าคนอื่น ผมไม่ทำ แต่ผมเอาเปรียบคนอื่นตลอดเวลา ทำให้พุทธศาสนาในทุกวันนี้ ทำให้มันไร้ความหมายแก่คนที่ใช้ชีวิตในโลกปัจจุบัน ผมถือศีล 5 โดยที่ผมเป็นคนบาปอย่างมาก ผมทำได้ ผมไม่ฆ่าคน แต่ผมอุดหนุนด้วยภาษี ด้วยอื่น ๆ ร้อยแปด ในการที่จะทำให้คนซื้ออาวุธมาฆ่ากัน แล้วถามว่า ผมทำบาปนาทาหรือไม่ว่า ผมทำบาปหรือเปล่า ฆ่าคนหรือเปล่า ถ้าผมไม่ฆ่า ก็ผมไม่ได้ลงมือฆ่าใคร ทำให้ผมรู้สึก ว่า ศาสนาหน้าไหว้หลังหลอก

หลังจากที่ได้ฟังอาจารย์คุยกันมาในชั่วโมงหลังนี้ ผมพอจะจับประเด็นได้ดังนี้ และก็จะพูดในสิ่งที่ตนเองเสนอด้วย ผมคิดว่าเรื่องความทันสมัยนี้ ไม่ใช่ต่างคนต่างมี เว้นแต่เราไปนิยามความทันสมัยให้เหลือแต่เพียงเทคโนโลยี ผมว่าไม่ใช่ ผมจะไปพูดถึงความทันสมัยในแง่ที่มันเป็นตัวแนวคิด ไม่ใช่ตัววัตถุที่มันเกิดขึ้น ความทันสมัยที่ว่า ผมคิดว่ามันทำทนาย 3 อย่าง

อันที่ 1 การทำทนายต่อตัวศาสนาอิสลาม ซึ่งทำให้ศาสนาอิสลามตอบ ตอบต่อการทำทนายนั้นในลักษณะ ต่าง ๆ ไม่ว่าจะป็นประชาธิปไตย ไม่ว่าจะป็นทุนนิยม ไม่ว่าจะป็นอะไรก็แล้วแต่

อันที่ 2 ผมคิดว่ามันทำทนายต่อมนุษยชาติทั้งหมด ไม่ใช่แต่เพียงทำทนายศาสนาอิสลามเท่านั้น ทุนนิยมก็ตาม ประชาธิปไตยก็ตาม รัฐชาติก็ตาม มันไม่ได้ทำทนายแต่ชาวมุสลิม มันทำทนายชาวคริสต์ ทำทนายชาวพุทธ และอื่น ๆ ร้อยแปด ผมขอเล่าเรื่องส่วนตัว ผมได้มีโอกาสรู้จักนักเศรษฐศาสตร์ระดับสุดยอดของประเทศไทยคนหนึ่งที่เป็นมุสลิมด้วย คือ อาจารย์อัมมาร์ สยามวาลา วันหนึ่งท่านคุยกับผมว่า ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาของพ่อค้า ดังนั้นจึงมีคำตอบทั้งหลายเกี่ยวกับเรื่องของระบบเศรษฐกิจดีเยี่ยม ไม่เคยมีศาสนาไหนหรอกที่จะมาบอกวิธีการให้มรดก ใครได้อย่างไร เท่าไหร่ แบ่งได้ละเอียดยิบแบบนี้ และอะไรอีก

ร้อยแปด กระทั่งเรื่องการโง่ปัญญา ถึงจะเป็นกฎหมายแพ่ง เพราะว่าศาสนาเกิดขึ้นในชุมชนพ่อค้า ดูฟังขึ้นนะครับ แต่ผมว่านายยะที่อาจารย์พูดถึง มันหมายความว่า ศาสนาอิสลามรองรับระบบทุนนิยมไว้นั่นเอง อาจารย์อัมมาร์เองท่านก็เป็นนักเศรษฐศาสตร์ในระบบนี้ ฉะนั้นศาสนาอิสลามเข้าไปรองรับระบบทุนนิยม ผมคิดว่าคำพูดแบบนี้ ก็คือการแปลงศาสนาอิสลามให้ไปให้ความชอบธรรมแก่ระบบทุนนิยม ทั้ง ๆ ที่ระบบทุนนิยมแม้ส่วนดีมันก็มี ผมไม่ปฏิเสธ แต่ส่วนที่มันทำร้ายคนนี่เยอะมาก ๆ เลย คำถามคือศาสนาอิสลาม มีคำตอบต่ออันนี้ไหม คือไม่ใช่ตอบในแง่ของหลักการศาสนา แต่ตอบในแง่ของความรุนแรงและสิ่งอื่น ๆ ที่ทุนนิยมกระทำต่อมนุษยชาติทั้งหมด ซึ่งอันนี้คือที่ผมพยายามจะพูด แต่ก็ไม่ค่อยประสบความสำเร็จ ถ้าเราคิดว่า ดอกเบี้ยคือดอกเบี้ย มันก็จบ ก็เป็นเหมือนอย่างที่อาจารย์อัมมาร์พูด คุณรับทรัพย์ได้ แต่คุณรับดอกเบี้ยไม่ได้ แต่คุณไปซื้อหุ้น ไม่ใช่ไร คุณไปลงทุนในบริษัทที่เลวร้ายมาก ๆ ก็คงไม่ใช่ไร เพราะความเลวร้ายของทุนนิยม มันไม่ปรากฏชัดเจนเหมือนแบบที่ปรากฏในศาสนาต่าง ๆ

อันที่ 3 มีคนพูดหลายมุมด้วยกัน ผมว่าน่าสนใจ เราจะเปลี่ยนงานวิจัยไปเป็นลักษณะนั้นหมดเลยก็ได้ คล้าย ๆ คือ ชุมชนมุสลิมในประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงอะไรมาบ้าง ในโลกยุคประมาณ 100 ปีที่ผ่านมา ใน 50 ปีที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของสังคมออนไลน์ จะเป็นเรื่องของฟังก์ค์ อะไรเหล่านี้เป็นต้น อันนี้เป็นประเด็นที่น่าศึกษาและไม่ค่อยมีคนสนใจพูดถึง จนคิดว่ามุสลิมทั้งประเทศไทย แนนั่งอยู่อย่างนี้หมดความจริงมันไม่ใช่ และในแง่ที่ผมคิดว่า ถ้าเราจะทำในแง่นี้ ผมคิดว่า เราจำเป็นต้องพูดถึงปฐมหลังของมุสลิม เช่น เวลาที่จะพูดถึงผู้หญิงมุสลิมในประเทศไทย เราต้องพูดถึงสถานะของผู้หญิงในวัฒนธรรมมลายูอิสลามโดยหลักการอาจจะเหมือนกันทั่วโลกก็ได้ นี่คือหลักการ แต่ชุมชนมุสลิมทั่วโลก มันได้รับอิทธิพลจากภูมิศาสตร์ที่มันอยู่ ตามสังคมที่อาศัยอยู่ ผมคิดว่าสถานะและบทบาทของผู้หญิงในสังคมมลายู มันก็ทำให้เกิดสีสันของผู้หญิงมุสลิมใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้พอสมควร ผมไม่ทราบว่าจะทำในลักษณะอย่างไรแล้วแต่คุณคิดก็แล้วกัน แต่เท่าที่รับฟังก็มี 3 ลักษณะนี้

ถอดเทปเรียบเรียงโดย : คณะทำงานวาระทางสังคม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย